

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Чергик Наталії Юріївни
«Музеографічні публікації XIX – початку XX століття
як джерело з історії України»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 032 – історія та археологія**

Наукова актуальність запропонованого Н.Ю. Чергик дисертаційного дослідження визначена самою постановкою теми і не викликає сумнівів, адже музеографія все ще відноситься до напрямів, не обтяжених увагою істориків, яких, мабуть, цілком задовольняли нароби музеєзнавців. Актуальність підсилюють і дисциплінарні поля – джерелознавство, музейне джерелознавство, історіографія, інтелектуальна історія, включення до яких власного дослідження добре усвідомлює дисертантка. Додам, що обраний для розгляду джерельний комплекс у такому обсязі не залучався до історико-джерелознавчого дослідження. Важливо також, що для даного твору на стику історії та музеєзнавства, по суті, обрано «довге» XIX століття, тотальне вивчення якого ще не набуло тієї «критичної маси», яка дозволила б адекватно сприйняти цю значущу епоху вітчизняної історії. Це значною мірою стосується й інтелектуальної, ідейної ситуації досліджуваного періоду, без розуміння якої ми навряд чи зрозуміємо й себе теперішніх.

Існує свого роду закономірність – чим більше по-справжньому з наукової точки зору актуальні теми досліджень, тим складніші вони для реалізації. Тому підкреслена мною актуальність вже визначає ступінь складності та новизну дисертації. Відразу ж зазначу, що авторка сміливо поставила перед собою доволі об'ємну, багат шарову проблему, що не можна не привітати, коли йдеться про такого роду науковий твір. Водночас такі постановки, високий рівень їх реалізації, потенціал дисертантки задають тон серйозної професійної розмови, провокують дискусію, від чого не відмовлюсь, висловлюючи своє бачення щодо проблем, які тут піднімаються.

Основні проблеми, що постали перед дисертанткою – необхідність врахування історіографічної традиції, формування джерельної бази, визначення об'єкту, предмету, мети і завдань, вироблення адекватної структури роботи – в

постановочному плані були сформульовані у вступі та першому розділі, виконання основних кваліфікаційних вимог до яких загалом дало можливість зрозуміти авторський задум і шляхи його реалізації. Тут Н.Ю. Чергик демонструє себе як цілком сформований фахівець, що досить впевнено вирішує історіографічні та теоретичні, в першу чергу термінологічні завдання. Не викликає сумніву формулювання новизни та особистого внеску дисертантки.

У цілому погоджуючись з авторським баченням цих частин твору та дослідження в цілому, хочу висловити деякі міркування. Перше стосується дещо перевантаженого формулювання мети дослідження, що, по-суті, перегукується з рядом завдань, які й розв'язуються в 2–4 розділах. Дещо зухвало виглядає завдання «з'ясувати ступінь затребуваності музейних видань в історичних студіях протягом другої половини ХІХ – початку ХХІ ст.» (с. 26). І хоча дисертантка намагалася його реалізувати, на мій погляд, це потребує окремого спеціального дослідження, особливо з урахуванням визначеної хронології – до початку ХХІ ст. – та можливого гігантського історіографічного масиву, в якому могли бути, так чи так, задіяні музеографічні твори.

Цілком доречним виглядає завдання щодо визначення інформативних можливостей музеографічних робіт. Однак виникає питання, чому дисертантка обмежується тільки історією запорозького козацтва та Південної України? Це не зовсім відповідає темі роботи і в такому разі потребує більш солідного обґрунтування. До того ж, забігаючи наперед, зазначу, що відображенню історії запорожців присвячено доволі розлогий підрозділ 4.3., який, до речі, цілком міг би бути окремим розділом, який ще й легко структурувати. Однак історія Південної України, чомусь, не прозвучала. Звідси виникає питання, чи «історичне Запорожжя» тотожне Південній Україні, навіть у її материковій частині?

Цілком погоджуюсь з авторським визначенням географічних меж дисертаційного твору. Щоправда, дещо наївно виглядає пояснення щодо обмеження рамками Наддніпрянщини – «цензурний тиск українського друкованого слова в Російській імперії, а також тенденція відсепаровування потенційних музейних пам'яток, ще на стадії експедиційних матеріалів, за принципом «кращі артефакти – до столиць, решта – периферійним музеям» (с. 28). По-перше, у конкретно-змістовних

частинах немає відомостей відносно таких обмежень навіть там, де авторка детально і кваліфіковано розкриває процес надходження музеографічних творів до читачів. Перебільшення мовних обмежень другої половини XIX ст., при всій ганебності такої практики в той час, дещо віддає нашою сучасністю. У Галичині таких обмежень не було, але й музеографічних творів, та й не тільки, українською мовою, здається, також не було. Друге, щодо «кращих артефактів». Такий принцип властивий не лише Російській імперії. Це розповсюджена практика в усі часи в різних країнах. Можливо, мені, як патріоту свого міста, хотілося б бачити, наприклад, скіфську Пектораль в історичному музеї Дніпра. Але у тому числі й міркування збереженості пам'ятки все ж промовляють за Київ. Та й прикладів того, що, скажімо, В. Тарновський або ж К. Скаржинська чи О. Поль щось зі своїх колекцій віддавали до столиць, мабуть, обмаль, якщо такі взагалі були.

Іще раз віддаючи належне вибору часового виміру дослідження, який, зрозуміло, кожен автор визначає на свій розсуд, все ж висловлю з цього приводу деякі побажання. На мій погляд, враховуючи специфіку даної роботи, не лише її теоретичну, термінологічну, а й солідну історіографічну складову, залучення до експертизи широкого кола конкретно-історичних праць, варто було б говори про декілька, як мінімум про два рівні хронології, не обмежуючись зауваженням щодо можливого розширення часових рамок в обидва боки. На мій погляд, перший рівень відповідає тому, що визначено в якості об'єкту та предмету – друга половина XIX ст. – початок XX ст., другий – історіографічний, який розтягнувся до початку XXI ст. До того ж, це більше відповідало б хронологічним рамкам, заявленим у меті: XIX – початок XXI ст.

За своєю теоретичною насиченістю і складністю до вступної частини наближається перший розділ дослідження, який представляє інтерес як з кваліфікаційної точки зору, так і з наукової, оскільки тут не тільки відточується дослідницький інструментарій, а й подано важливу інформацію щодо еволюції терміну, «термінологізації» поняття «музеографія», зроблено спробу визначити місце та роль музеографічних публікацій як історичного джерела в «інформаційному просторі» та «науковому середовищі» різних епох (с. 43). Важливо, що, аналізуючи

«потенційно можливі тексти-носії» (с. 40) центрального терміну даної роботи, дисертантка констатувала його відсутність в українських вчених XIX ст., пояснюючи це орієнтацією не на німецьку, а на французьку школу соціології, де на початку XX ст. «музографія» набула іншого змісту (с. 41). Однак таке пояснення дещо підважують твердження про те, що і у німецькому, і у французькому варіантах дефініція «музографія» оформлюється етимологічно, що й підтверджується посиланням на словникові видання початку XX ст. (с. 36).

Але головне, що розлогі термінологічні студії, які, до речі, «червоною ниткою» проходять через увесь текст дослідження, надають можливість дисертантці визначитись з тим, що буде розумітись під «музографією» у даному разі – комплекс видань музеїв про їх колекції та публікації про музей (с. 42). Цілком справедливо музейні видання визначаються не лише як джерела інформації про музей, а й як носії інформації про розвиток наукового знання, джерело дослідження процесу становлення музейного джерелознавства. На жаль, з приводу останнього терміну авторка не вдалася до термінологічних трактувань, що було б не зайвим, з огляду на його побутування переважно в середовищі музеєзнавців та розбіжності трактування. Можливо, це було б і більш прозорим поясненням джерелознавчих прийомів даної роботи. Це тим більше необхідно за відсутності спеціального характерного для такого типу досліджень джерелознавчого огляду.

На мій погляд, компенсувати це не може навіть третій розділ, який не зовсім обгрунтовано зайняв таке місце в структурі тексту дисертації. Він має яскраво виражене джерелознавче спрямування і присвячений класифікації української музографії. Тут детально і кваліфіковано з'ясовуються «домінантні функції та типові риси» обраних для розгляду музографічних видань, пропонується їх класифікація за формальними та суттєвими ознаками – структура, зміст, стилістика твору, кожен з типів/видів поділяється на групи, пояснюються особливості кожної з них. Все це засвідчує значний рівень джерелознавчої підготовки дисертантки. А джерельна основа даної праці, сформована внаслідок архівної евристики та залучення значного комплексу опублікованих джерел, може бути віднесена до безсумнівних достоїнств дисертації.

Однак, при всій важливості поданої інформації, залишаються не зовсім зрозумілими принципи і критерії відбору джерел, співвідношення реальної та потенційної джерельної бази, ступінь репрезентативності актуалізованої тощо. Так, визначившись з власним трактуванням «музоографії», авторка називає широкий асортимент видань, але не пояснює, чому бере до розгляду саме каталоги, альбоми, описи, путівники, звіти, програми і залишає осторонь інші. Зверну увагу також, що без будь-яких зауваг залишилися й інші групи джерел, які використовуються, наприклад, для аналізу відображення в музоографії ознак поховальної культури запорозького козацтва, для уточнення атрибуції, виявлення прихованої інформації. Зокрема, це стосується речових пам'яток, які у «Списку використаних джерел та літератури» навіть виділені окремим блоком і активно залучаються при розгляді запорозьких старожитностей (с. 194, 201 та ін.), та приватного листування. Цілий ряд фольклорних джерел – думи, історичні пісні, чумацькі пісні, приказки, прислів'я (№ 258, 287, 292, 542, 551, 552), «Байки й прибаутки Левка Боровиковського» (№ 190), збірка документів та матеріалів П. Калнишевського (№ 452) навпаки опинилися серед літератури і також залишилися без пояснень щодо їх відбору. Отже, питання щодо того, чому саме ті чи інші джерела потрапили до уваги, не прояснено.

Брак джерелознавчих рефлексій підважує й деякі авторські висновки. Так, виявляється, що обрані до розгляду музоографічні видання «можуть бути задіяні до наукових досліджень історії запорозького козацтва та Півдня України» (с. 72). З цього виникають питання: чому йдеться тільки про запорожців та Південну Україну? Чи можна ці джерела використовувати для вивчення Волині, Поділля, Слобожанщини, Лівобережної України? Тим більше, що в темі йдеться про Україну, а в описі географічних меж – про Наддніпрянщину.

Хоча дисертаційний твір позиціонується як джерелознавчий, він має солідну історіографічну складову, що виявляється в усіх розділах. Залучення значного кола літератури, добре володіння історіографічною ситуацією щодо різних сюжетів, на яких зупиняється дисертантка, також відноситься до числа безсумнівних достоїнств даної праці. Зрозуміло, кожен дослідник сам визначає, що брати до уваги, а від чого відмовитись задля уникнення інформаційних шумів. І у даному разі, підозрюю, перед

авторкою, враховуючи багатоаспектність теми і поставлених завдань, хронологічний вимір роботи, стояла доволі складна проблема щодо формування історіографічної складової інформаційної бази. Не піддаючи сумніву право кожного автора самому вирішувати, на який історіографічний доробок спиратися, все ж хотілося б на подальше побажати озвучувати критерії відбору літератури, що могло б зняти зайві запитання читачів, адже не ясно, чому в дисертації знайшлося місце для того чи іншого дослідження. Так, наприклад, аналізуючи стан дослідження запорозьких пам'яток в незалежній Україні, авторка називає цілий ряд праць сучасних українців, у тому числі й книжку Т. Таїрової-Яковлевої про повсякдення козацької старшини Гетьманщини, при цьому зауваживши, що «в роботі не виокремлені предмети запорозького походження», але «важливий сам підхід – залучення предметів побуту для характеристики суспільства» (с. 181). Але такий же підхід притаманний і численним роботам й монографії з цієї ж проблематики О. Дзюби, які пройшли повз авторську увагу. Подібні приклади можна було б продовжити.

Поданий авторкою конкретно-історичний матеріал, безумовно, викликає значний інтерес. Доволі привабливо, на мою думку, виглядає намагання авторки «населити» своє дослідження людьми. Тут живуть не лише музеографічні видання, а й музеографи. Так, історико-культурний контекст музеографічної діяльності, процес продукування та функціонування видань, чому присвячено другий розділ, свідомо висвітлюється під персонологічним кутом зору. При цьому дисертантка визначає ряд маркерів – соціокультурні зміни, фінансові спроможності, світоглядний, психологічний фактори тощо, намагається зрозуміти мотиви колекціонування та прагнення у різний спосіб оприлюднювати його результати. Шлях потрапляння музейних видань до читача цілком доречно поділений на підготовчий, редакційно-контролюючий, функціональний етапи, кожен з яких має свою внутрішню структуру. Важливо також, що, висвітлюючи деталі музеографічного процесу, дисертантка ставить питання: наскільки виправдовувались очікування музеографів, намагаючись дати цьому пояснення.

Зауважу, що весь цей багатий добре структурований фактографічний матеріал супроводжується авторськими рефлексіями, констатаціями і припущеннями, які не

тільки переконують, а викликають сумніви й підштовхують до дискусії, яку сприймаю як логічний етап завершення дисертаційного дослідження та необхідний елемент на шляху перетворення дисертації на монографічну форму. Отже, у доволі розлогому і цікавому підрозділі 2.2. (37 с.), присвяченому продукуванню та функціонуванню музейних видань, багато уваги приділено їх цензуруванню в тому чи іншому виділеному на основі змін цензурного законодавства періоді. Вважаю такий підхід цілком доречним і виправданим. Однак щодо деяких авторських припущень висловлю декілька міркувань.

Відносно імперського періоду нашої історії ми часто переносимо більш пізні практики на той час, забуваючи про декларований принцип історизму, що емоційно особливо зрозуміло в наш складний і трагічний час. У даному разі, на мій погляд, це стосується цензурних правил другої половини XIX – початку XX ст., тем і сюжетів, які, як нам здається, опинялись під забороною, термінів рецензування тощо. Звідси виникають питання: наскільки правомірні авторські припущення, що цензорів книжки В. Антоновича та В. Беца «Історичні діячі Південно-Західної Росії в біографіях і портретах» могла дратувати козацька проблематика, портрети, які «створюють шляхетний образ України, текст, в якому часто звучить слово «Україна», сам автор українофіл В. Антонович, а також власник колекції В. Тарновський (с. 108–110). По-перше, з цим припущенням дещо дисонує й авторське пояснення безпроблемного цензурного проходження книжки статусом та особливими заслугами професорів В. Антоновича та В. Беца, В. Тарновського та причетного до видання Г. Милорадовича, які, до речі, й створювали той шляхетний образ України.

По-друге, на відміну від пізньорадянської доби, в імперській Росії козацька проблематика, яка, до того ж, мала етнографічний характер, нікого особливо не дратувала. Більше того, інтерес до козацтва у тогочасного суспільства імперії підтверджують численні художні, публіцистичні, наукові твори. Та й перші синтетичні праці з нашої історії фактично продовжують традицію «козацьких літописів». На матеріалах повсякденного побутування малоросійського козацтва першої половини XIX ст. будує свої опубліковані в «Юридических записках» праці В. Тарновський-старший. Таких прикладів можна навести доволі багато. У середині

століття тільки-но починають лунаати поодинокі голоси щодо неправомірності такої підвищеної уваги лише до однієї соціальної групи українського суспільства. Але козацтво все ж буде щільно заселяти сторінки різноманітних видань, у тому числі й джерельного спрямування. Варто хоча б згадати «Записки о Южной Руси» П. Кулиша, відповідні томи «Архива Юго-Западной России», переглянути «Киевскую старину», «Записки» ОТІС та багато чого іншого під кутом зору публікації джерел. Тому й цензура «повела себе поблажливо» щодо оприлюднення «Історичних діячів» (с. 110).

По-третє, терміни рецензування могли розтягуватись не тільки через роздратованість або упередженість цензорів, а й з інших суб'єктивних причин – свята, хвороби, обсяг матеріалу, зацікавленість ним і бажання уважніше почитати тощо. Згадаймо, що й у наш час рецензування може тривати дуже довго і мотиви рецензентів можуть мати не лише наукові, а й ідейні, ідеологічні упередження. Що ж стосується сюжету з друком каталогів колекції В. Тарновського, які готували Б. та М. Грінченки і спротиву «українофобських груп чиновників», то, подібні ще й анонімні визначення, на мій погляд, є зайвим свідчення необхідності більш детального і неупередженого вивчення усього розмаїття і складності ідейної ситуації в інтелектуальному просторі Наддніпрянщини «довгого» ХІХ ст. Одним з важливих кроків на цьому шляху вважаю й дане дисертаційне дослідження.

Говорячи про функціонування музейних видань, їх «вікову затребуваність» (с. 127), дисертантка, як вже йшлося вище, ставить слушне питання щодо очікувань музеографів, підкреслює інтерес до такої продукції, говорить про цінову доступність для інтелігенції, водночас сумніваючись, що їх ціна була під силу рядовим службовцям та робітникам. Цікаво, що на підтвердження останнього положення дисертантка подає детальну інформацію про жалування різних категорій музейних працівників – від доглядача до сторожа. Щоправда, сумніваюсь, що музеографи розраховували на широкі групи споживачів, у тому числі швейцара та сторожа. Однак для мене така інформація є ще одним підтвердженням фаховості, допитливості, бажання з'ясувати всі нюанси, всебічно охопити предмет власного дослідження, що не можна не підтримати. Та все ж виникає питання, по-перше, про що йдеться під «функціонуванням» в контексті даного дослідження. Звичайно, рецензії колег,

приватне листування, де звучали позитивні або не дуже реакції на сам факт появи того чи іншого видання, є свідченням того, що цей інтелектуальний продукт затребуваний і є важливим джерелом інформації. Тут сумнівів немає. Але не в сенсі функціонування таких видань як джерел з історії України, якщо під цим мати на увазі конкретний фактографічний зріз. Тут потрібні певні уточнення щодо дисциплінарних вимірів та сюжетних можливостей в якості джерел з історії України.

Останній змістовний розділ дисертації приваблює теоретичною насиченістю, прагненням поставити власне дослідження в широкий ідейно-науковий контекст, адже джерельний потенціал музейних видань аналізується крізь призму історіографічного процесу та становлення джерелознавчих студій в Україні. Тут увага приділяється осмисленню предмета музейної колекції як історичного джерела; йдеться про методи роботи музеографів, які, зрозуміло, сприймали пам'ятки як такі, що дають уявлення про минуле.

Знову таки, як і в попередніх розділах, четвертому розділу передує вступ (с. 153–157), де йдеться про практики використання музейних видань у музезнавчих, мистецтвознавчих, археологічних, етнографічних дослідженнях. Важливо, що це не є самоціллю, бажанням просто продемонструвати власну ерудицію. Історіографічним шляхом дисертантка виокремлює своє дослідницьке поле і ще раз наводить вагомі аргументи на користь необхідності саме історико-джерелознавчих праць.

Намагання підкреслити наукову компоненту в ході становлення музейного джерелознавства підштовхнуло авторку до аналізу інформаційного потенціалу музейних видань «крізь призму відображення характерних для позитивістської парадигми аспектів історіюписання» (с. 158). Не заперечуючи впливу нових ідей, у тому числі й позитивізму на наших інтелектуалів того часу, все ж зазначу, що таке жорстке вписування музеографії саме в цей дискурс, на мій погляд, виглядає дещо штучним, схоластичним і не враховує всієї специфіки інтелектуальної ситуації в Наддніпрянщині та й української історіографії, в процесі становлення якої навряд чи варто ігнорувати Просвітництво та Романтизм, які з українського інтелектуального простору не зникли й тоді, коли, не з 1830-х рр., як твердить дисертантка, а дещо пізніше, хоча б з 1840-х, можна говорити про проникнення ідей О. Конта та інших. Та

й захоплення позитивізмом не виключало забуття Романтизму, а потім і захоплення неоромантизмом, що сама дисертантка неодноразово підтверджує, говорячи про підходи Д. Яворницького до вивчення історії запорозького козацтва (с. 181, 198).

Позитивістське спрямування музейних видань авторка підкріплюється в даному разі посиленням на інтерес музеографів до побуту, мистецтва, традицій, вірувань, історії народних мас, «явищ народного життя», соціокультурних, соціально-економічних практик, «індивідуальної історії» (с. 159). Однак зазначу, що інтерес до цих тем і сюжетів виявився ще в рамках просвітницького і романтичного дискурсів. Суть позитивізму, на мій погляд, не в зміні сюжетних пріоритетів. Та й сама авторка продемонструвала, що й музеографія другої половини XIX ст. не буда байдужа до того, від чого, нібито, відійшов позитивізм – яскраві події політичного характеру, відомі політичні, військові діячі. Підтверджується це й на прикладі «пам'яток персонального характеру» збірки В. Тарновського – імператорське сімейство, відомі політичні, військові, церковні діячі (с. 161), а не прості робітники та селяни під час виробничого процесу. До речі, ще в першій половині XIX ст. батько цього героя, який і почав збирати колекцію, прищепивши сину інтерес до такої справи, написав і опублікував не одну сторінку текстів, присвячених саме соціально-економічному життю селян та козаків. До позитивізму це не мало ніякого відношення. Презентація ж у виданнях археологічних пам'яток, тим більше давніх часів, навряд чи може мати якусь соціальну прив'язку. Суперечить твердженню про вплив позитивізму й авторський висновок щодо наявності сільсько-господарських артефактів у музеографічних творах, які там «представлені вкрай рідко», адже збирачі колекцій були зосереджені на озброєнні, особистих речах запорозьких воїнів (с. 206).

Подібне можна сказати й про інтерес до джерел, публікація яких, як і критика, відноситься до XVIII ст. Згадаймо хоча б шльоцерівського «Нестора», перші публікації універсалів Б. Хмельницького Ф.Й. Туманським наприкінці цього ж століття, так звані козацькі та малоросійські літописи і цілий ряд джерел з історії України з приватних зібрань представників козацько-старшинських родів. Інтерес до соціально-економічної проблематики яскраво виявився у того ж Ф. Туманського в цілому ряді публікацій, у тому числі й джерельного характеру. Тим більше про це

можна говорити відносно початку XIX ст. Зауважу також, що укладання каталогів колекцій і подібної до них продукції не є винаходом XIX ст. Епоха Гуманізму, «ерудитський напрям» гуманітаристики епохи Просвітництва розпочинають цю справу. Навряд чи це можна безпосередньо вписувати до позитивізму. До того ж, самому жанру такої продукції, яка в даному разі розглядається як музеографічна, з самого початку іманентний фактографізм, який зовсім не обов'язково пов'язувати з позитивізмом. Це ж можна сказати й про поняття «цивілізація» та «варварство», які також не є винаходом позитивістів. Різноманітні переклади античних авторів, описи різних народів, у тому числі й здійснені нашими «українськими» авторами кінця XVIII ст., є тому свідченням.

Відносно останнього доволі завеликого але цікавого і насиченого підрозділу 4.3., присвяченого запорозьким старожитностям в українській музеографії, зазначу, що він засвідчує, що перед нами сформований фахівець з історії запорозького козацтва, закоханий у предмет своїх наукових зацікавлень. Мабуть, саме тому в дисертації на підтвердження основних положень даного історико-джерелознавчого дослідження обрано яскравий конкретний матеріал, в якому якнайкраще орієнтується авторка. Такий дещо суб'єктивний вибір цілком зрозумілий і не сприймається як суттєвий недолік. Варто було б лише це переконливо обґрунтувати. Саме на такому, певною мірою, мікросюжеті відносно масштабу дисертації і можна продемонструвати свій відточений інструментарій, виявити описки або свідоме викривлення інформації, джерельні обмеження таких комплексів, зробити уточнення щодо атрибуції пам'яток тощо, тобто, продемонструвати історикам-конкретчикам прийоми опрацювання музеографічних джерел. Крім іншого, саме у цьому, на мій погляд, і полягає головне призначення джерелознавчих досліджень. Дивує лише авторське твердження, що «Предметом суто наукових досліджень запорозькі пам'ятки стали лише за часів незалежної України», яким підважується робота музеографів основного досліджуваного періоду, до того ж жорстко пов'язана авторкою з позитивізмом.

У заключній частині підведено загальні підсумки, які логічно витікають з основного змісту дисертації. Висновки як по розділах, щоправда дещо лаконічні, так і по дисертації в цілому відповідають поставленим завданням і загалом

адекватно відображають результати дослідження. Особливо слід відзначити наявність у дисертації додатків, які є свідченням копіткої роботи та уважності до деталей. Варто підкреслити й авторське розуміння музеографічних видань як інтелектуального продукту досліджуваної доби, першоджерела інформації про первинний склад музейних колекцій і водночас усвідомлення їх значення як додаткового ресурсу у вивченні різних аспектів історії запорозького козацтва.

Підводячи підсумок аналізу дисертаційного твору, відзначу, що в роботі простежується солідний рівень обізнаності з матеріалом, компетентність, прагнення до наукової сумлінності. Дисертація оформлена згідно вимог державного стандарту. Не дивлячись на деякі стилістичні огріхи, даний твір написаний добре поставленою науковою мовою, легко читається і викликає зацікавлення. Тут поставлено і розв'язано складну наукову проблему та вирішено ряд дискусійних питань. Основні положення роботи та її наукові результати пройшли відповідну апробацію. За темою роботи дисертантка має 26 публікацій (у тому числі 8 статей у фахових виданнях України). Основні результати дослідження протягом 2019 – 2022 рр. виносилися на публічне обговорення на цілій низці конференцій різного рівня.

Виходячи із вищенаведеного, є всі підстави вважати, що дисертаційний твір Н.Ю. Чергик є актуальним, самостійним, завершеним, оригінальним науковим дослідженням, виконаним на високому фаховому рівні. Враховуючи обґрунтованість отриманих результатів, наукову новизну і практичне значення роботи, вважаю, що дисертація Чергик Наталії Юріївни «Музеографічні публікації XIX – початку XX століття як джерело з історії України» відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р. Авторка дисертації, безумовно, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань – 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 – історія та археологія.

Офіційний опонент
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії України
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара

Т.Ф. Литвинова